

В. В. Глуха,
аспірант кафедри економічної теорії та фінансів,
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ ДЕПРЕСИВНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

V. Glucha,
post-graduate student of Economical Theory and Finances Chair, Kharkiv Regional Institute of Public Administration
of National Academy of Public Administration attached to the Office of the President of Ukraine

GOVERNMENT CONTROL OF DEVELOPMENT OF THE DEPRESSED REGIONS: SYSTEM OF CRITERIA

У статті автор визначає сутність основних підходів оцінки динаміки розвитку депресивних регіонів в Україні та особливостей їх впровадження. Відзначено, що в різних регіонах однаковий вартісний рівень валового регіонального продукту може в своєму фізичному наповненні відповідати абсолютно різним сукупним обсягам продукції і послуг, що пов'язане з ситуацією, що реально склалася в економіці, територіальною диференціацією цін і тарифів. Автор стверджує, що основними системними чинниками рівня економічного добробуту депресивного регіону виступають якісні характеристики його економічної структури, ефективності використання праці і споживаних ресурсів, стан ринку праці і питома вага економічно активного населення в його загальній чисельності, а також масштаби міжрегіонального перерозподілу фінансових ресурсів по каналах приватних інвесторів, держави і домогосподарств.

In the article an author determines essence of basic approaches of estimation of dynamics of development of the depressed regions in Ukraine and features of their introduction. It is marked that in different regions the identical cost level of gross regional product can in the physical filling answer the absolutely different combined volumes of products and services, that from a country which was really folded in an economy, by territorial differentiation of prices and tariffs. An author asserts that high-quality descriptions come forward the basic system factors of level of economic welfare of the depressed region him economic pattern, efficiency of the use of labor and consumable resources, market of labor condition and specific gravity economic active population in his general quantity, and also scales of regional redistribution of financial resources on ducting's of private investors, state and households.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток регіону, державне регулювання, оцінка динаміки економічного розвитку, депресивні регіони, фінансові ресурси, ринок праці.

Key words: socio-economic development of region, government control, estimation of dynamics of economic development, depressed regions, financial resources, labor-market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Найважливішим чинником, що визначає економічний добробут кожного депресивного регіону, загальний рівень його розвитку, а також його сучасне соціально-економічне положення в цілому, є досягнутий в нім рівень продуктивності суспільної праці. Дане положення набуває актуальності в умовах сучасного розвитку економіки України і її регіонів.

При аналізі динаміки соціально-економічного розвитку в депресивних регіонах важливо, перш за все, на концептуальній основі виділити два сектори регіональної економіки.

Перший сектор формують галузі господарської діяльності, що виробляють товари і надають послуги, орієнтовані на зовнішній (по відношенню до даного регіону) ринок. Це — галузі народногосподарської спеціалізації регіону. Другий сектор утворюють галузі, що виробляють товари і послуги виключно для споживання усередині даного регіону.

На практиці, в більшості випадків одна і та ж галузь виробляє продукцію або надає послуги як для зовнішнього, так і внутрішнього ринку. Проте для цілей даного аналізу, в рамках відомих допущень, зазначені галузі

розглядаються нами як "чисті", орієнтовані виключно тільки на той або інший тип ринків.

Виходячи з положень теорії відносних переваг у торгівлі, порівняльний рівень витрат виробництва повинен бути нижче, а продуктивність праці вище в галузях, орієнтованих на зовнішній попит (галузі спеціалізації), чим в галузях, що працюють на внутрішнє споживання. Саме галузі спеціалізації в цілому визначають рівень продуктивності праці в регіоні.

На перший погляд, якнайкращим варіантом, з позицій загального рівня продуктивності праці, представляється максимізація частки в економіці регіону найбільш ефективних галузей спеціалізації. Проте такий погляд не враховує як окремі кількісні, так і якісні аспекти формування економічної структури депресивного регіону.

З одного боку, в сучасних умовах високий рівень економічного розвитку тієї або іншої країни або окремої території припускає могутньо розвинений сектор послуг, частка якого в структурі зайнятості індустріально-розвинених країн є переважаючою і продовжує зростати.

Отже, питання оцінки динаміки розвитку депресивних регіонів України набуває досить актуальний характер.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми державного регулювання та оцінки динаміки розвитку депресивних регіонів розглядаються в працях багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, зокрема таких, як В. Вакуленко, З. Варналій, А. Добринін, А. Епифанов, В. Мамонова, О. Невелєв, Ю. Шаров та ін. Проте розгляд основних підходів оцінки динаміки розвитку депресивних регіонів в сучасних умовах все ще потребує належного висвітлення.

МЕТА СТАТТІ

Визначити сутність основних підходів оцінки динаміки розвитку депресивних регіонів в Україні та особливостей їх впровадження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Чинні методичні засади оцінки динаміки розвитку депресивних регіонів України загалом ґрунтуються на трьох основних підходах:

- побудова рейтингів (комплексних оцінок) регіонального розвитку;
- використання методів дослідження нерівності в доходах (крива Лоренса, коефіцієнт Джині);
- використання будь-якого класичного індикатора з арсеналу математичної статистики, що застосовується для оцінки розкиду (розсіювання) компонент вектору від середнього значення — дисперсії, середньоквадратичного відхилення, коефіцієнту варіації та ін.

Припустимо, в якості критерію, що дозволяє зробити висновки щодо динаміки розвитку депресивних регіонів, коефіцієнт варіації (CV), зміна якого в часі характеризує збільшення або зменшення розкиду регіональних показників від середнього значення для країни, а його динаміка дозволяє визначити тип регіонального розвитку [1].

Під час дослідження для цілей аналізу визначимо п'ятнадцять основних компонентів — складових регіонального соціального розвитку, а також окремі індикатори (показники) за кожним з компонентів, виходячи з наявної статистичної інформації, що систематично оприлюднюється Державним комітетом статистики України, дозволяє досліджувати динаміку аналізованих процесів та здійснювати порівняння в регіональному розрізі. При цьому абсолютні показники за окремим складовими соціального розвитку повинні бути перераховані у відносні показники інтенсивності розвитку з урахуванням чисельності населення регіонів України. Коефіцієнти варіації за обраними показниками розраховуються у двох варіантах: загалом для всієї сукупності регіонів України та без урахування впливу м. Києва, що дозволить, з одного боку, оцінити величину такого впливу, а з другого — проаналізувати динаміку регіональних диспропорцій решти одиниць сукупності.

Загальна динаміка розвитку соціально-економічних процесів як на макрорівні, так і на рівні регіонів дозволяє виокремити два основних етапи: період загально-економічної кризи (2008—2009 рр.) та період теперішнього розвитку. З урахуванням цього, статистичні дані за переважною більшістю показників, відібраних для аналізу динаміки досліджуваних процесів, взято за період 2011—2012 рр.

Отримані результати аналізу свідчать, що високі та надвисокі рівні регіональних диспропорцій, асиметричний тип регіонального розвитку загалом є властивими показникам, які характеризують відтворення населення та рівень його доходів, динамічні характеристики ринку праці, а також ситуацію у сфері вищої освіти. При цьому значні диспропорції та асиметричність розвитку регіонів за показниками природного руху населення безпосередньо впливають на формування подібної динаміки регіонального розвитку за показниками сфери освіти, передусім, дошкільної (щодо кількості закладів) та шкільної (щодо чисельності учнів).

Натомість, істотні міжрегіональні відмінності й асиметричність за показниками розвитку сфери вищої та професійної освіти, рівня доходів та міграційного руху населення, формуються під впливом тенденцій, притаманних сучасному національному ринку праці. З одного боку, вони зумовлені економічною кризою 2008—2009 рр. — спадом промислового виробництва, що позначився на обсягах підготовки кваліфікованих працівників та масштабах трудової міграції за межі країни.

З другого боку, динаміка більшості показників ринку праці ілюструє його сьгоднішні проблеми. Передусім, вони пов'язані з темпами економічного занепаду, що розпочався в країні з 2008 року, а також існуванням типового для більшості постсоціалістичних країн феномену "столичного максимуму" ділової активності. Визначені чинники здійснюють відчутний вплив на формування високих рівнів регіональних диспропорцій за показниками попиту на робочу силу та рівня доходів населення [2].

Тенденції за показниками безробіття свідчать про наявність проблем регіонального розвитку щодо консервації деформацій галузево-регіональної структури

економіки — асиметричного розвитку за рівнем безробіття та високого рівня регіональних диспропорцій за показником працевлаштування незайнятих громадян.

Таким чином, динамічний розвиток економіки країни не супроводжується структурними змінами в регіонах, а, отже, має екстенсивний характер, коли зростають традиційні потужні промислові центри та залишаються у стані стагнації регіони з більш низьким рівнем промислового потенціалу.

Стан сфери охорони здоров'я населення загалом визначається поглибленням диспропорцій регіонального розвитку, що є особливо значимими для сільської медичної допомоги, санаторного лікування та оздоровлення, а також забезпечення соціальних умов для людей з особливими потребами. Позитивні тенденції до зменшення міжрегіональних відмінностей відзначаються лише за показниками розвитку дитячого відпочинку та чисельності інвалідів.

Збільшення регіональної асиметричності, за наявності середнього та вищого за середній рівня диспропорцій, є притаманним також показникам сфери культури та відпочинку, тенденція до зменшення рівня міжрегіональних відмінностей відзначається лише у розвитку мережі шляхів сполучення [3].

Не визначено динамічного покращення ситуації в регіонах за такою складовою сфери житлово-комунального господарства, як умови постійного проживання населення, що загалом є відносно однорідними для всій території країни і впродовж охоплюваного дослідження періоду істотних змін регіональної диференціації за обраними показниками зареєстровано не було.

Стан сфери екології та безпеки життєдіяльності населення свідчить про наявність загрозливих тенденцій щодо зростання техногенного навантаження на навколишнє середовище у промислових регіонах України, зумовлених нарощуванням обсягів виробництва традиційних для економічного комплексу країни видів діяльності, що забезпечують сировинну орієнтацію експорту — металургійної, хімічної, нафтопереробної промисловості [4].

Саме цим пояснюється надвисокий рівень регіональних диспропорцій та асиметричний характер регіонального розвитку за показниками стану екологічної безпеки. Позитивним є зменшення регіональної асиметричності і міжрегіональних відмінностей на тлі загальної для країни тенденції до зниження рівнів показників травматизму та інвалідизації населення, що свідчить про підвищення уваги до питань безпеки праці.

Диференціацію соціальних умов проживання населення в регіонах країни визначають дві протилежні тенденції: покращення ситуації щодо рівня злочинності та погіршення — щодо розвитку соціальних захворювань, зокрема епідемії туберкульозу.

Переважання концентрації ділової активності у столиці має значний вплив на формування високого і надвисокого рівнів міжрегіональних відмінностей та збільшення диспропорцій регіонального розвитку за більшістю показників, що характеризують ситуацію в реальному й фінансовому секторах, сферах інвестиційної діяльності, споживчого ринку та послуг, при цьому елімінування впливу м. Києва в ряді випадків змінює тип регіонального розвитку на протилежний.

Наявність вищезгаданого феномену "столичного максимуму" ділової активності є наслідком реалізації стратегій розвитку бізнесу, спрямованих на використання кращих можливостей інвестування, лобювання власних інтересів, більш високої якості інфраструктури, що існують у м. Києві та зумовлюють "значний ступінь дивергенції столичних і периферійних регіонів".

У зв'язку з цим, динамічне економічне зростання в Україні супроводжується збільшенням міжрегіональної диференціації за таким базовим показником, як створення валового регіонального продукту, що найчастіше використовується для здійснення міжнародних статистичних порівнянь з питань регіонального розвитку. Зростання соціальних видатків місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу є більш динамічним у тих регіонах, які мають менш потужний економічний потенціал та розвинену інфраструктуру, що свідчить про недосконалість системи трансфертів, внаслідок чого "окремі досить розвинені області не можуть претендувати на рівнозначне збільшення видаткової частини свого бюджету".

Динаміка показників розвитку соціального діалогу свідчить про наявність тенденції до формування відносної однорідності регіонів країни за даним напрямом. Разом з тим, виконання зобов'язань колективних договорів потребує поглибленого аналізу, оскільки позитивна динаміка в даному випадку може бути зумовлена низьким рівнем самих зобов'язань, фіксацією в колективних договорах мінімальних державних соціальних стандартів і гарантій, визначених законодавством.

Отримані результати аналізу диспропорцій регіонального соціального розвитку загалом підтверджують існування ряду суттєвих проблем у цій сфері, пов'язаних з відсутністю комплексного, системного підходу до формування державної регіональної соціальної політики, адекватної актуальним викликам сучасності та євроінтеграційним орієнтаціям зовнішньополітичного курсу України.

Внаслідок цього дивергенція (або збільшення диспропорційності) регіонів має місце за такими важливими складовими соціального розвитку, як відтворення населення та рівень його доходів, динамічні характеристики ринку праці, переважна більшість показників розвитку соціальної сфери (освіти, охорони здоров'я, культури та відпочинку), реального й фінансового секторів, сфери інвестиційної діяльності, споживчого ринку та послуг, транспорту і комунікацій, за цілим рядом показників регіонального розвитку існують високі рівні регіональних диспропорцій між столицею та регіонами [2].

Проблеми цілеспрямованого і ефективного регулювання розвитку депресивних регіонів не можуть бути однозначно вирішені без відповіді на ключове питання: чим конкретно визначається сучасний економічний добробут того або іншого регіону, і які основні системні чинники, що впливають на його рівень.

Відповідно до постулатів науки, загальний рівень добробуту суспільства в будь-якій країні протягом певного періоду часу безпосередньо залежить від сукупних розмірів за цей період особистого і суспільного споживання, а також об'ємів накопичення державою, підприємствами і домогосподарствами [5].

Чим вище розміри особистого споживання населенням матеріальних благ і послуг, тим в цілому вище рівень його життя. Хоч потрібно відмітити, що поняття рівня життя не вичерпується тільки порівняльними масштабами особистого споживання, а включає також ряд його найважливіших якісних характеристик, зокрема рівень здоров'я населення, доступність освіти, безпеку, стан навколишнього природного середовища.

Певний вплив на загальний рівень життя також надають розміри суспільного споживання матеріальних благ і послуг, і, перш за все, в рамках системи соціального забезпечення населення. Разом з цим важливе значення для забезпечення динамічного і стійкого розвитку економіки і соціальної сфери має відповідний рівень державних витрат в частині реалізації функцій державного управління [6].

У той же час стабільність процесів розширеного відтворення в економіці країни і накопичення суспільного багатства в цілому забезпечується за рахунок відповідних обсягів інвестицій [7]. Особливо велике значення при цьому мають інвестиції в основний капітал, що направляються як на відшкодування спожитий його частині, так і на приріст основного капіталу.

Вищесказане справедливо не тільки відносно оцінки економічного добробуту всієї країни в цілому, але і кожного окремого її регіону. Відмінність між ними має місце тільки в частині розміру державних витрат на виконання необхідних функцій держави (армія, органи державної влади, державне майно за кордоном, поповнення централізованих резервів і так далі).

Обсяг ресурсів, що направляються на цілі особистого і суспільного споживання, накопичення і відшкодування спожитого основного капіталу, визначається, як сукупний валовий регіональний дохід (ВРД). Його найважливішим джерелом виступає валовий регіональний продукт (ВРП) [5].

Окрім нього на величину ВРД впливають розміри зовнішніх інвестицій в економіку регіону (включаючи іноземні інвестиції від приватних інвесторів і міжнародних фінансових організацій), доходи фізичних осіб, що поступають з інших регіонів і іноземних держав, а також обсяги засобів, що направляються в регіон з державних централізованих джерел, зокрема каналами міжбюджетних відносин.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, разом з тим важливо відзначити, що в різних регіонах однаковий вартісний рівень ВРП може в своєму фізичному наповненні відповідати абсолютно різним сукупним обсягам продукції і послуг, що пов'язане з країни, що реально склалася в економіці, територіальною диференціацією цін і тарифів. Це означає необхідність обліку, разом з іншими, також і цінового чинника при аналізі диференціації по регіонах країни середнього рівня валового доходу на душу населення, що розташовується.

Слід також враховувати, що порівняльний рівень продуктивності праці в регіоні (як співвідношення фізичного обсягу ВРП і чисельності зайнятих в економіці) відображає не тільки ефективність витрат живої праці, але і витрат спожитих матеріальних ресурсів.

Таким чином, основними системними чинниками рівня економічного добробуту депресивного регіону виступають якісні характеристики його економічної структури, ефективності використання праці і споживаних ресурсів, стан ринку праці і питома вага економічно активного населення в його загальній чисельності, а також масштаби міжрегіонального перерозподілу фінансових ресурсів каналами приватних інвесторів, держави і домогосподарств.

Вдосконалення методичних засад оцінки динаміки розвитку депресивних регіонів України має стати предметом подальших наукових досліджень.

Література:

1. Добрынин А.И. Региональные пропорции воспроизводства / А.И. Добрынин. — М., 1997. — С. 9.
2. Епифанов А.А. Экономические основы регионализации управления в новых условиях хозяйствования / А. А. Епифанов. — Х.: Основа, 1993. — 76 с.
3. Невелев О.М. Сталий розвиток регіону: стратегічні напрями та механізми / О.М. Невелев. — К.: НДІСЕП, 2001. — 95 с.
4. Вакуленко В.М. Стратегічне планування на місцевому та регіональному рівнях: [Навч. посіб.] / В.М. Вакуленко, В.В. Мамонова, Ю.П. Шаров. — Ужгород: Патент, 2004. — 198 с.
5. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: [Курс лекцій] / Г.В. Атаманчук. — М.:Юрид. лит., 1997. — 400 с.
6. Державне управління в Україні: [Навч. посіб.] / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. — К.: Вид-во ТОВ "Сомі", 1999. — 266 с.
7. Варналій З. Регіональна політика України: нові умови, нові вимоги / З. Варналій // Стратегічні пріоритети. — 2007. — № 1 (2). — С. 141—149.

References:

1. Dobrynin, A.I. (1997), Regionalnye proporcii vosproizvodstva [Regional proportions of reproduction], Moscow, Russia.
2. Epifanov, A.A. (1993), Economicheskie osnovi regionizacii upravleniya v novih usloviyah hozyaystvovaniya [Economic bases of regional management in the new economic conditions], Osнова, Kharkiv, Ukraine.
3. Nevelev, O.M. (2001), Staliy rozvitok regionu: strategichni napryami ta mekhanizmi [Constant regional development: strategic directions and mechanisms], NDISEP, Kiev, Ukraine.
4. Vakulenko, V.M. (2004), Strategichne planuvannya na miscevomu ta regional'nomu rivnyakh [Strategic planning at local and regional levels], Patent, Uzhgorod, Ukraine.
5. Atamanchuk, G.V. (1997), Theorya gosudarstvennogo upravleniya [Theory of Public Administration], Yurid. lit, Moscow, Russia.
6. Aver'yanov, V.B. (1999), Derzhavne upravlinnya in Ukraini [Public administration in Ukraine], "Somi", Kiev, Ukraine. — 266 p.
7. Varnaliy, Z. (2007), "Regional policy of Ukraine: new terms, new requirements", Strategic priorities, vol.1, pp. 141—149.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2013 р.